Міністерство науки та освіти України
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Кушнірчук Оксана Романівна

УДК 376 (58+64) : 37.018.3 : 316.624

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ПРОСТИТУЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ У ШКОЛАХ-ІНТЕРНАТАХ

13.00.05 – соціальна педагогіка

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ-2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник - кандидат педагогічних наук, доцент
Вольнова Леся Миколаївна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
доцент кафедри психосоматики
та психологічної реабілітації.

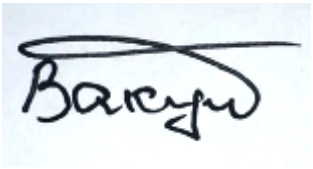
Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Канішевська Любов Вікторівна,
Національний університет біоресурсів
та природокористування,
професор кафедри педагогіки;

кандидат педагогічних наук, доцент
Рень Лариса Василівна,
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка,
доцент кафедри соціальної роботи.

Захист відбудеться _26_ _квітня_ 2018 р. о _13_ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.09 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано _26_ _березня_ 2018 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради О. В. Вакуленко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Демократичні зміни в нашій державі, соціально-політичні процеси, що характеризують суспільство, висувають пріоритетом формування цінностей особистості в педагогічному та соціальному середовищах. У контексті розбудови державності та входження України у європейську спільноту актуалізуються потреби наукового осмислення і впровадження в сучасну систему освіти дієвих моделей соціального виховання та соціально-педагогічних технологій, спрямованих на запобігання різних проявів деструктивної поведінки, зокрема, попередження і профілактики проституції неповнолітніх у школах-інтернатах.

Всупереч потребам особистості та очікуванням суспільства сучасні обставини (загострення соціально-економічної й політичної ситуації, нівелювання низки духовно-моральних цінностей суспільства, зокрема сімейних, лібералізація статевої моралі, відсутність належного контролю за відео- та аудіопродукцією сексуального змісту в засобах масової інформації) провокують у молоді інтерес до можливостей швидкого матеріального успіху, в тому числі пов'язаного з ілюзорним образом проституції, як форми романтичного і забезпеченого життя.

Необхідність дослідження питань запобігання проституції неповнолітніх невід'ємно пов'язана з потребою обґрунтування технологій збереження фізичного і психічного здоров'я у зростаючої особистості, сприяння її особистісній самореалізації, формування просоціальних цінностей тощо. Адже втягування неповнолітніх до проституції становить ризик не лише для їхньої поведінки, але й чинить згубний вплив на психофізіологічний розвиток, призводить до незворотних процесів деморалізації, як статевої, так і загалом особистісної.

Серед вітчизняних та зарубіжних науковців, у працях яких ми знаходимо висвітлення проблем проституції, можна назвати Ю.М. Антоняна, Я.І. Гілінського, С.І. Голода, Ю.С. Кона, А.О. Протопопова, Н.М. Савельєву та ін. Особливу групу ризику втягування до проституції, на думку О.М. Балакірєвої, О.Є. Девятова, Л.В. Канішевської, О.І. Проскурняк, Л. В. Рень та інших дослідників, становлять діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які перебувають в інтернатних закладах. Дані, виявлені громадянською кампанією «Відкриваємо двері дітям», свідчать, що 20% випускників шкіл-інтернатів мають судимість, 14% займаються проституцією і лише 10% повністю інтегруються в суспільство. А в доповіді Науково-дослідного інституту соціально-трудових відносин Мінсоцполітики України вказується, що із загальної кількості жертв сексуальної експлуатації 68,0% становлять жінки, з них – 12,0% дівчата. Це свідчить, що вказані групи клієнтів потребують особливої уваги фахівців соціальної сфери.

О.В. Вакуленко, Я.О. Гошовський, О.Г. Карагодіна, Й. Лангмейєр, З. Матейчек, Г.М. Прихожан, М.М. Толстих та інші вчені вивчають індивідуально-психологічні особливості вихованців шкіл-інтернатів; Н.М. Касьянова, О.Б. Кізь, О.М. Кікінежді, В.П. Кравець, Л.М. Олійник, Г.Д. Хархан та інші дослідники звертають увагу на особливості їх статевої соціалізації.

Питання профілактики явищ, пов'язаних із проституцією неповнолітніх, розкриваються в рамках запобігання статевих злочинів (Л.В. Бортницька,

О.М. Джужа), статевої деморалізації (А.В. Шиделко) та статевих девіацій (Г.Л. Корчова); організації соціально-педагогічної роботи з протидії торгівлі дітьми (О.М. Бандурка, Л.І. Гриценок, М.В. Євсюкова, Л.Г. Ковальчук, К.Б. Левченко та ін.), а також захисту неповнолітніх від сексуальної експлуатації (А.Й. Капська, О.П. Петращук, Ж.В. Петрочко, В.С. Соловйов, А.А. Станська, Г.Л. Черепанова та ін.). Водночас проблема профілактики проституції серед неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах не була предметом самостійного дослідження і на сьогодні залишається не вирішеною в соціально-педагогічній теорії та практиці.

Аналіз наявних теоретичних та експериментальних досліджень із порушеної проблеми дозволив виокремити *суперечності* між:

– необхідністю організації цілеспрямованої роботи щодо зниження ризику втягування неповнолітніх у школах-інтернатах до проституції та відсутністю відповідних програм її ефективної реалізації;

– доцільністю чіткого окреслення напрямів і відповідних їм форм та методів статевої соціалізації неповнолітніх вихованок школи-інтернату та слабким організаційно-змістовим і технологічним забезпеченням цього процесу;

– потребою оновлення процесу виховання неповнолітніх у школах-інтернатах і недостатнім рівнем методичної підготовки педагогічного колективу цих установ для роботи з цією категорією дітей.

Вирішення означених суперечностей вимагає розробки і впровадження таких технологій соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми вихованками школи-інтернату, що забезпечать формування особистості зі стійкими просоціальними цінностями та установками. Отже, актуальність проблеми, недостатнє дослідження її теоретичних та практичних аспектів зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: ***«Соціально-педагогічна профілактика проституції неповнолітніх у школах-інтернатах»***.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження є частиною комплексної теми «Соціально-педагогічні умови формування здорового способу життя підлітків», над якою працює кафедра соціальної педагогіки та педагогіки вищої школи Волинського (нині Східноєвропейського) національного університету імені Лесі Українки.

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 9 від 23 квітня 2008 р.) та погоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 9 від 27 листопада 2012 р.).

Об'єкт дослідження – соціально-педагогічна профілактика проституції неповнолітніх.

Предмет дослідження – напрями, зміст та технологія соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати сутність та експериментально перевірити технологію соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах.

Відповідно до мети окреслено такі **завдання дослідження:**

1. Означити місце явища проституції в системі поведінкових проявів та з'ясувати соціально-педагогічну сутність поняття «проституція неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів».

2. Проаналізувати чинники та визначити критерії, показники і рівні ризику втягування до проституції неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів.

3. Розкрити сутність та обґрунтувати технологію соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах.

4. Розробити та експериментально перевірити ефективність упровадження організаційно-змістового наповнення технології соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах.

Для розв'язання поставлених завдань використано такі **методи дослідження**: *теоретичні* – аналіз філософської, соціологічної, юридичної, психологічної та соціально-педагогічної літератури, вивчення нормативно-правових документів із метою обґрунтування вихідних положень дослідження; синтез, порівняння, систематизація та узагальнення досліджених даних задля визначення та уточнення основних понять дослідження, обґрунтування наукових підходів і висновків; *емпіричні: діагностичні* – спостереження, анкетування, інтерв'ювання, бесіда, опитування, тестування, щоб виокремити «групу ризику» втягування до проституції серед неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів; *педагогічний експеримент* для виявлення і розкриття змістового та організаційного (напрями, форми, методи) забезпечення ефективності технології соціально-педагогічної профілактики проституції; *методи математичної обробки даних* використані для аналізу результатів діагностики, обробки та графічної інтерпретації матеріалів дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що:

– *вперше теоретично обґрунтовано* технологію соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах, *окреслено* етапи її впровадження (концептуально-стратегічний, операційний, підсумковий, коригувальний) через відповідні змістові напрями (методичний, діагностичний, організаційний, процедурний, контрольний, освітній, здоров'язберігаючий, соціально-психологічний, ціннісно-сексологічний, соціалізуючий, захисний, родиннозберігаючий, організаційно-методичний, корекційний, контролюючий); *визначено* сутність понять «проституція неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів» та «соціально-педагогічна профілактика проституції неповнолітніх вихованців школи-інтернату»; *окреслено* критерії (особистісно-емоційний, когнітивний, поведінковий, середовищний), показники та описано рівні ризику втягування до проституції неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів;

– *уточнено:* чинники втягування неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів до проституції (психофізіологічні, індивідуально-психологічні, соціально-педагогічні, суспільні); психолого-педагогічні проблеми дітей, втягнених до сфери надання сексуальних послуг;

– *набуло подальшого розвитку* організаційно-змістове забезпечення (форми, методи) технології соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що: апробовано технологію соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх

вихованок у школах-інтернатах та відповідні їй напрями, форми і методи соціально-педагогічної роботи; розроблено та впроваджено в практику комплекс тренінгових занять (з профілактики адиктивної поведінки та ризикованої сексуальної поведінки, формування комунікативних навичок і здорового способу життя); підготовлено та апробовано методичні рекомендації «Здоров'язберігаючий напрям у профілактиці проституції» та «Лабіринти спілкування».

Окремі здобутки дисертації можуть бути використані задля профілактики аморальної поведінки як вихованок шкіл-інтернатів, так і неповнолітніх інших типів закладів загальної середньої освіти; у системі підготовки та перепідготовки соціальних педагогів і студентів – майбутніх фахівців під час викладання курсів «Соціальна педагогіка», «Соціально-педагогічна робота в закладах освіти» та ін.

Результати дослідження впроваджено в навчально-виховний процес Затурцівської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату «Центр освіти та соціально-педагогічної підтримки» (довідка № 465 від 25.10.2017 р.), Головненської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату «Центр освіти та соціально-педагогічної підтримки» (довідка № 487 від 27.10.2017 р.), Люблинецької спеціалізованої школи-інтернату І-ІІІ ступенів «Центр освіти та соціально-педагогічної підтримки» (довідка № 951/1.29/2-17 від 16.11.2017 р.), Княгининівської спеціалізованої школи-інтернату І-ІІІ ступенів «Центр освіти та соціально-педагогічної підтримки» (довідка № 205 від 30.11.2017 р.), Рогатинської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату Івано-Франківської обласної ради (довідка № 139 від 01.06.2016 р.), комунального закладу «Луцький навчально-виховний комплекс загальноосвітня школа-інтернат І-ІІІ ступенів – правознавчий ліцей з посиленою фізичною підготовкою Луцької міської ради Волинської області» (довідка № 1-15/176 від 10.05.2017 р.).

На різних етапах дослідження до експериментальної роботи було залучено 415 вихованців школи-інтернату (301 дівчина, 114 хлопців) та 357 учнів 1-11 класів закладів загальної середньої освіти (208 дівчат, 149 хлопців); 85 педагогічних працівників шкіл-інтернатів. До експериментальної групи (ЕГ) було включено 105, а до контрольної (КГ) – 95 неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів.

Особистий внесок здобувача. У методичних рекомендаціях «Лабіринти спілкування», опублікованих спільно з Л.М. Вольновою, автором розроблено структуру занять та підібрано комплекс вправ із формування конструктивних життєвих навичок та стратегій поведінки у вихованок шкіл-інтернатів; у статті «Стан законодавчого забезпечення питань профілактики проституції неповнолітніх у школах-інтернатах України», опублікованій спільно з Л.М. Вольновою, автором здійснено аналіз сучасного законодавчого забезпечення в Україні щодо захисту прав дитини загалом, а також щодо захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; у препринті «Дослідження поведінкових практик як основа формування цільової групи соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх», опублікованому спільно з Л.М. Вольновою, автором проведено аналіз поведінкових практик учнів закладів загальної середньої освіти і вихованців школи-інтернату за визначеними показниками.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та результати дослідження було оприлюднено на наукових і науково-практичних

конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Друга міжнародна соціально – педагогічна конференція студентів і молодих науковців» (Луцьк, 24-25.04.2007), «Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє» (Луцьк, 16-17.04.2008), «Особистісні та ситуативні детермінанти поведінки і діяльності людини» (Донецьк, 17-19.04.2008), «Соціально-педагогічні аспекти сприяння здоров'ю учнівської та студентської молоді», (Луцьк, 10.2008), «Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє» (Луцьк, 13-14.05.2009), «Междисциплинарные исследования в науке и образовании» (Київ, 12.02.2013), «Badania naukowe naszych czasow» (Польща, Катовіце, 29-31.10.2013), «Тенденції розвитку психології та педагогіки» (Київ, 3-4.11.2017); *всеукраїнських* – «Реабілітаційна педагогіка: актуальні питання теорії та практики» (Полтава, 20-21.11.2008), «Інноваційні підходи до застосування технологій у соціально-педагогічній роботі» (Черкаси, 15-16.02.2009), «Освіта і культура Волині: історія та сучасність» (Луцьк, 18-19.10.2012), «Треті сіверянські соціально-психологічні читання» (Чернігів, 21-22.11.2012); *щорічних звітних науково-практичних конференціях* професорсько-викладацького складу Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (2007-2012 р.),

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображені у 24 наукових працях. З них: 2 методичні рекомендації (1 в електронному вигляді, у співавторстві), 9 статей у наукових фахових виданнях України (1 у співавторстві), 3 статті в іноземних виданнях (1 в електронному), 9 тез доповідей у збірниках матеріалів конференцій, 1 електронний препринт (у співавторстві).

Загальний обсяг особистого доробку становить 7,29 друкованих аркушів.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (421 найменування) та додатків. Загальний обсяг роботи становить 324 сторінки, із них: 170 сторінок основного тексту, 5 додатків, які складають 85 сторінок. Робота містить 4 таблиці та 28 рисунків, що займають 21 сторінку.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У ***вступі*** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну і практичне значення дослідження; подано інформацію про апробацію та впровадження його результатів, наведено відомості щодо особистого внеску та публікацій здобувача, структури та обсягу дисертації.

У першому розділі ***«Теоретичні аспекти соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх»*** проаналізовано сутність проституції неповнолітніх як міждисциплінарного явища, окреслено чинники втягування неповнолітніх у школах-інтернатах до проституції, обґрунтовано критерії та показники ризику втягування до проституції неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів; охарактеризовано зміст соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх у школах-інтернатах у системі загальносоціальної профілактики проституції неповнолітніх.

У роботі розкрито полісемантичність і міждисциплінарність поняття «проституції». Виявлено, що: *історично* проституція фіксується на всіх етапах розвитку суспільства (І. Блох, Е. Дюпуі, Ч. Ломброзо та ін.); у контексті *соціологічного* підходу проституцію визначають як форму девіантної, як правило, жіночої поведінки (О.М. Балакірєва, А.О. Габіані, Я.І. Гілінський, С.І. Голод та ін.); в *правовому* аспекті проституцію відносять до делінквентної поведінки, яка порушує норми чинного законодавства (В.О. Іващенко, О.М. Джужа, Л.Д. Єрохіна, А.А. Станська та ін.); у *медицині* проституція розглядається як чинник поширення різних захворювань, в тому числі ВІЛ та гепатити В і С (Г.І. Мавров, О.О. Ярошенко та ін.); *психологічний* підхід визначає проституцію як форму сексуальної девіації, що зумовлена порушеннями в диспозиційній системі та відхиленнями від визначених критеріїв і показників сексуальної норми (Т.В. Говорун, І.С.Кон, О.П. Петращук, І.І. Цушко та ін.); у *соціально-педагогічному* аспекті проституція розглядається як різновид девіантної поведінки, зумовленої передусім недоліками сімейного виховання (М.А. Галагузова, А.Й. Капська, А.О. Протопопов, Н.М. Савельєва та ін.), порушенням процесу соціалізації (О.В. Вакуленко, І.А. Ковальчук, Ж.В. Петрочко, А.В. Шиделко та ін.), а також у руслі явищ торгівлі людьми й експлуатації дітей (К.Б. Левченко, Л.Г. Ковальчук, О.В. Швед, О.А. Удалова).

На основі проведеного аналізу *проституцію* визначено як історично сформовану, переважно жіночу форму поведінки, яка полягає в наданні платних сексуальних послуг. Виокремлено суттєві ознаки проституції як соціального явища: історичний характер; оплатний характер сексуальних послуг; «жіночий» характер; делінквентний характер; саморуйнівний характер (шкода для здоров'я, порушення в мотиваційно-потребовій та сексуальній сферах, загальна деморалізація та деградація).

Виявлено зв'язок поняття «проституція» із низкою синонімічних («статева розпуста», «статева деморалізація», «сексуальна девіація» тощо) та наголошено на взаємозалежності між передумовами (ранній початок статевого життя, негативні зразки поведінки матері, асоціальна сім'я, сексуальне насильство, викривлені моральні орієнтири тощо) та супутніми явищами (узалежнена поведінка, втечі з дому, бродяжництво, венеричні хвороби тощо) втягування до проституції.

Вивчено суть понять «проституція неповнолітніх» (М.А. Галагузова, Т.В. Говорун, Л.І. Гриценок, В.П. Кравець, Н.М. Савельєва та ін.), «дитяча проституція» (Л.В. Бортницька, Л.С.Волинець, Г.Л. Корчова, Л.А. Кумпан, О.П. Петращук, Г.Л. Черепанова, Т.А. Шевчук та ін.), «комерційна сексуальна експлуатація дітей» (М.В. Євсюкова, Л.Г.Ковальчук, О.В. Швед та ін.). Констатовано, що часто ці поняття не розмежовуються. У роботі (з огляду на правовий та психолого-педагогічний підходи) представлено авторське тлумачення поняття «*проституція неповнолітніх»*, під яким розуміємо делінквентну, саморуйнівну, аморальну, конформістську поведінку осіб віком від 14 до 17 років, що полягає в наданні платних сексуальних послуг, наслідком чого є моральна, культурна і статева деморалізація особистості. Виокремлено суттєві *ознаки проституції неповнолітніх*: не сформована у достатній мірі деліктоздатність; неусвідомленість вчинків; вживання неповнолітніми при наданні сексуальних послуг великих доз психоактивних речовин; несистематичність надання

сексуальних послуг за плату; отримання плати за свою працю в різних формах; маніпулятивний вплив зі сторони оточуючих; делінквентність оточення.

Проституцію неповнолітніх розглянуто як полідетерміноване явище. Серед *чинників проституції неповнолітніх* проаналізовано: *психофізіологічні* (пубертатна гіперсексуальність, порушення психосексуального розвитку, перший сексуальний досвід); *індивідуально-психологічні* (психічна депривація та віктимні індивідуально-психологічні властивості); *соціально-педагогічні* (сімейна депривація, незадовільний рівень соціалізації, порушення у формуванні адекватної репродуктивної поведінки); *суспільні* (низький рівень соціально-економічного розвитку суспільства та, відповідно, матеріальної забезпеченості неповнолітніх; суперечності між реальним статусом жінки та можливостями для самоствердження і самореалізації; негативний вплив ЗМІ). Наголошено на взаємозалежності між депривацією неповнолітніх вихованок школи-інтернату, деформацією процесу їх соціалізації, низьким рівнем знань щодо сексуальної культури, віктимними особистісними характеристиками (внутрішня конфліктність, самозаперечення, неадекватна самооцінка, дифузія ідентичності, інфантилізм, тривожність), а також неефективним функціонуванням соціальних інститутів держави, навчальних закладів та сім'ї в забезпеченні повноцінного розвитку особистості в умовах школи-інтернату. Це актуалізує необхідність безперервного статевого виховання та сексуальної просвіти неповнолітніх вихованців шкіл-інтернатів, що враховували б умови та особливості формування їхньої особистості, забезпечили повноцінний розвиток та попередили ризиковану сексуальну поведінку.

Проституцію неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів визначено як делінквентну, саморуйнівну, конформістську поведінку дівчат віком від 14 до 17 років, які виховуються в школах-інтернатах та під впливом соціально- і психолого-педагогічних чинників (насамперед, деприваційних впливів) потрапляють у ситуації, що провокують надання платних сексуальних послуг і, як наслідок, моральну, культурну і статеву деморалізацію вихованок.

Окреслено комплекс *критеріїв і показників ризику втягування до проституції неповнолітніх вихованок школи-інтернату*: *особистісно-емоційний* критерій (переважання негативних емоційних станів, самоставлення); *когнітивний* критерій (знання про здоровий спосіб життя, знання щодо сексуальної культури, сформованість знань та навичок про права та захист прав дитини, сформованість знань про явища проституції, сексуальної експлуатації та торгівлі людьми); *поведінковий* критерій (соціалізованість, міжособистісні стосунки, прояви девіантної поведінки); *середовищний* критерій (наявність фактів насильства, у тому числі й сексуального; сімейна депривація; матеріальне неблагополуччя; вплив ЗМІ). У процесі експериментальної роботи ми зосереджували свою увагу передусім на перших трьох групах критеріїв та їх показниках, як таких, що є порівняно педагогічно керованими та контрольованими.

З'ясовано, що система профілактики проституції неповнолітніх є багатоплановою та здійснюється, як мінімум, на таких чотирьох рівнях: суспільний (державний), регіональний, місцевий та індивідуальний. *Систему загальносоціальної профілактики проституції неповнолітніх* визначено як комплекс психологічних, освітніх, соціально-педагогічних, юридичних, культурних, медико-соціальних та

інших заходів, спрямованих на попередження, обмеження та нейтралізацію чинників, які впливають на втягування неповнолітніх до заняття проституцією, на корекцію поведінки та реабілітацію неповнолітніх, втягнених до проституції.

Розглянуто сутність понять «профілактика статевої деморалізації неповнолітніх дівчат» (А.В. Шиделко), «профілактика статевих девіацій старшокласників» (Г.Л. Корчова), «профілактика статевих злочинів» (М.Ю. Валуйська, В.В. Голіна, І.М. Даньшин та ін.), «запобігання протидії торгівлі дітьми та сексуальній експлуатації» (Л.Г. Ковальчук, К.Б. Левченко, І.М. Трубавіна, О.А. Удалова та ін.). *Соціально-педагогічну профілактику проституції неповнолітніх* розглянуто як процес організації взаємодії суб'єктів соціальної та освітньої сфер з упровадження системи заходів, спрямованих на подолання руйнівного впливу на особистість неповнолітніх психофізіологічних та соціально-педагогічних чинників втягування до проституції та чинників торгівлі дітьми, а також організації успішної статевої соціалізації особистості засобами статевого виховання та сексуальної просвіти.

Соціально-педагогічна профілактика проституції неповнолітніх вихованців школи-інтернату – це процес організації взаємодії суб'єктів соціальної та освітньої сфер з упровадження системи заходів, спрямованих на подолання руйнівного впливу на особистість неповнолітніх вихованців школи-інтернату психофізіологічних та соціально-педагогічних чинників втягування до проституції та чинників торгівлі дітьми, створення умов для їх успішної соціалізації, зокрема, подолання наслідків депривації, а також успішної статевої соціалізації засобами статевого виховання та сексуальної просвіти. *Первинними об'єктами* соціально-педагогічної профілактики проституції визначено неповнолітніх вихованок школи-інтернату. До *вторинних об'єктів* соціально-педагогічної профілактики проституції віднесено соціальних педагогів, психологів, вчителів, вихователів шкіл-інтернатів, батьків/опікунів, як таких, що потребують спеціальної методичної підготовки й навчання щодо проведення означеного напряму профілактичної роботи. Вони також є і суб'єктами соціально-педагогічної профілактики проституції, оскільки здійснюють таку роботу. До *суб'єктів* соціально-педагогічної профілактики проституції віднесено: державні та недержавні організації, недержавні організації у сфері профілактики соціально-негативних явищ соціального спрямування, фізичних осіб, спонсорів (фізичних та юридичних осіб). Наголошено, що головним суб'єктом соціально-педагогічної профілактики проституції в школі-інтернаті є соціальний педагог, який виступає, насамперед, організатором процесу профілактики.

У другому розділі – ***«Зміст та організація процесу соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах»*** – проаналізовано сучасний стан організації профілактики проституції неповнолітніх у школах-інтернатах; виявлено рівні ризику втягування неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів до проституції; обґрунтовано технологію соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах; описано етапи, напрями, форми, методи та засоби її реалізації; представлено дані щодо їх експериментальної перевірки на практиці та ефективності упровадження.

Вивчено сучасний стан профілактики проституції неповнолітніх у школах-інтернатах за такими напрямами: законодавче забезпечення профілактики проституції загалом і в школах-інтернатах зокрема; наявність профілактичних

програм, які безпосередньо чи опосередковано спрямовані на попередження проституції в школах-інтернатах; методичне забезпечення профілактично-виховного процесу з підлітками в напрямі запобігання негативних поведінкових проявів; стан підготовки педагогічних колективів закладів загальної середньої освіти та шкіл-інтернатів до здійснення профілактики проституції; психолого-педагогічні характеристики неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів, які становлять групу ризику втягування до проституції.

У процесі дослідження з'ясовано, що незадовільний стан профілактики проституції неповнолітніх зумовлений передусім недосконалістю законодавчого забезпечення щодо вирішення проблеми проституції загалом, у тому числі серед вихованок шкіл-інтернатів, відсутністю відповідних профілактичних програм, спрямованих на попередження проституції серед вихованок шкіл-інтернатів, недостатньо розробленим методичним забезпеченням такого напряму роботи та слабким рівнем фахової підготовки щодо профілактики проституції (високий рівень готовності щодо здійснення профілактики проституції серед неповнолітніх продемонстрували лише 23,1% педагогів школи-інтернату).

Участь у *пілотажному дослідженні* взяли 357 учнів 1-11 класів закладів загальної середньої освіти (208 дівчат, 149 хлопців) та 415 вихованців шкіл-інтернатів (301 дівчина, 114 хлопців). Метою стало формування цільової групи дослідження, а також розробка та апробація доцільного діагностичного інструментарію. Щодо типу навчального закладу, то ми виявили, що частка деструктивних поведінкових практик (порушення ціннісних орієнтацій, прояв девіантної поведінки, зокрема вживання психоактивних речовин, втечі з дому та школи, ризиковані сексуальні практики, толерантне ставлення до проституції) вища (в середньому на 10%) саме у вихованців шкіл-інтернатів, особливо з неблагополучних сімей, порівнюючи з їхніми однолітками із закладів загальної середньої освіти. Щодо віку і статі, то серед учнів закладів загальної середньої освіти суттєвих відмінностей за цими ознаками не виявлено. Однак в школах-інтернатах саме серед вихованок (зокрема учениць 8-9 класів) порівнюючи з вихованцями більша частка (на 1-9%) сексуально орієнтованих осіб, у них більш ранній вік сексуального дебюту (в середньому 14,5 років), вища частота фактів переживання насильства, у тому числі й сексуального, з боку вихователів/батьків. А от адекватний віку рівень сексуальної культури, обізнаність із явищами торгівлі людьми та проституції демонструють 39,5% вихованок і 51% вихованців школи-інтернату.

З огляду на результати опитування було сформовано цільову групу експериментального дослідження – неповнолітні вихованки шкіл-інтернатів (учениці 8-11 класів), а також окреслено та виявлено рівні ризику втягування неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів до проституції (високий, середній, низький). *Констатувальний етап дослідження* було проведено впродовж вересня-грудня 2013 р. серед дівчат-підлітків віком 14-17 років (200 вихованок – 105 осіб в ЕГ та 95 осіб у КГ), їх батьків/опікунів (39 осіб) та працівників шкіл-інтернатів (65 осіб). До ЕГ були включені діти-сироти, вихованки з малозабезпечених та неблагополучних сімей Княгининівської спеціалізованої, Затурцівської та Головненської спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів «Центр освіти та соціально-педагогічної підтримки» Волинської області та Рогатинської спеціальної

загальноосвітньої школи-інтернату Івано-Франківської області. За результатами пілотажного дослідження – аналізу поведінкових практик респондентів – вихованки з цих навчальних закладів становили потенційну цільову групу соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх. До КГ були віднесені вихованки Люблинецької спеціалізованої школи-інтернату І-ІІІ ступенів «Центр освіти та соціально-педагогічної підтримки», КЗ «Луцький навчально-виховний комплекс загальноосвітня школа-інтернат І-ІІІ ступенів – правознавчий ліцей з посиленою фізичною підготовкою Луцької міської ради Волинської області».

Застосовано комплексний діагностичний інструментарій: тест «Самооцінка психічних станів» (за Г.Ю. Айзенком), Тест на виявлення рівня розвитку стресу (за Т.А. Немчиним і Дж. Тейлором), Опитувальник самоставлення (В.В. Століна), методика «Моніторинг соціалізації особистості учня» (І. Рожкова), Опитувальник установок до сексу Г.Ю. Айзенка (адаптований автором для роботи з неповнолітніми) та авторські методики (анкети «Здоровий спосіб життя підлітків» і «Сексуальна експлуатація та торгівля людьми», «Схема спостереження проявів девіатності в поведінці дівчат-підлітків школи-інтернату»).

Високий рівень ризику втягування до проституції діагностовано в 32,38% вихованок ЕГ та 32,63% вихованок КГ, середній рівень – у 42,85% вихованок ЕГ та 43,15% вихованок КГ, низький рівень – у 24,76% вихованок ЕГ та 24,21% вихованок КГ. Тобто лише четверта частина опитаних стійкі до ризикованих поведінкових практик, володіють достатніми знаннями щодо здорового способу життя, мають відповідний віку рівень знань щодо сексуальної культури, врівноважені та відповідальні. Понад третина вихованок мають високий рівень тривожності, агресивності, занижену самооцінку, перебувають у стані стресу, мають низькі показники у сфері соціалізованості та міжособистісних відносин, а високі – щодо девіантних проявів у поведінці, зокрема вживання психоактивних речовин, самовільних втеч, бродяжництва, досвіду статевого життя.

Отримані результати зумовили необхідність розробки та обґрунтування відповідного експериментального організаційно-змістового забезпечення *Технології соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах*, яка реалізувалася в чотири етапи (концептуально-стратегічний, операційний, підсумковий і коригувальний), кожен із яких мав свою мету і заходи для її досягнення (рис. 1). Процес соціально-педагогічної профілактики проституції відповідав *принципам* системності, стратегічної цілісності, багатоаспектності, комплексності, аксіологічності, ситуаційної адекватності, індивідуальної адекватності, демократичності та реалізувався *засобами* педагогічного спілкування, організації розвивальних видів діяльності, колективного творчого виховання, індивідуальної роботи з урахуванням особливостей первинної та вторинної видів профілактики.

Концептуально-стратегічний етап передбачив: обґрунтування технології профілактичної роботи з цільовою групою (формування мети та завдань технології, планування та затвердження видів профілактичної діяльності та їх змісту, підбір відповідних форм і методів профілактики), складання системи профілактичних дій, які були представлені у відповідних *напрямах* (діагностичному, методичному, організаційному, процедурному, контрольному).

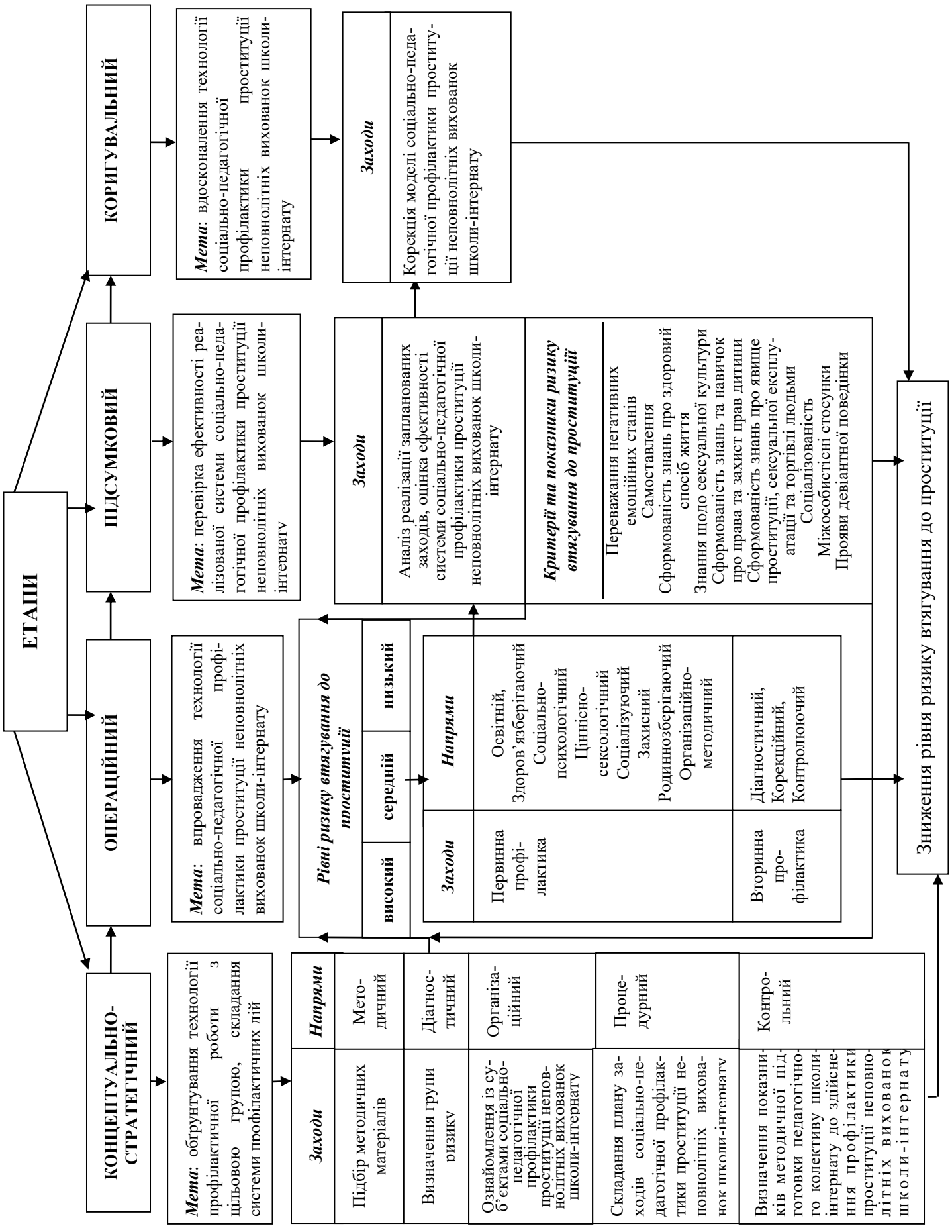

Рисунок 1. Технологія соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах

На *операційному етапі* здійснювалося практичне впровадження розробленої технології, організовувалася та впроваджувалася система запланованих профілактичних дій, здійснювалось управління процесом соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок школи-інтернату, координація зусиль суб'єктів і об'єктів профілактики, впроваджувалася Програма соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів.

На *формувальному етапі експеримент*у впродовж 2013-2016 рр. до роботи були залучені учні 8-11 класів (вихованки Затурцівської та Головненської спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів «Центр освіти та соціально-педагогічної підтримки», Княгининівської спеціалізованої школи-інтернату І-ІІІ ступенів «Центр освіти та соціально-педагогічної підтримки» та Рогатинської спеціальної загальноосвітної школи-інтернату Івано-Франківської обласної ради). У кожному навчальному закладі було створено робочі групи для ефективного впровадження розробленої технології. Загалом основний склад робочих груп охопив 85 осіб: 4 соціальних педагоги (куратори роботи), 4 практичних психологи, 8 класних керівників, 8 вихователів, 20 вчителів-предметників, 16 вихованок шкіл-інтернатів (шефи Комітету краси та чарівності та представники шкільного самоврядування), 20 студентів-волонтерів (майбутніх соціальних педагогів) та 5 батьків-активістів. Додатково до робочої групи на кожному з етапів та за кожним із напрямів залучалися різні суб'єкти первинної та вторинної профілактики відповідно до запропонованої технології.

Основні заходи операційного етапу були представлені у вигляді первинної та вторинної профілактики. *Первинна профілактика* спрямована на усунення чинників, які можуть спровокувати втягування неповнолітніх до проституції. У зв'язку з цим, основні завдання первинної профілактики реалізувалися через такі *напрями*: 1) *освітній напрям* (тренінг «Профілактика комерційної сексуальної експлуатації дівчат-підлітків», тиждень **«**Торгівля дітьми: як вберегтися від небезпеки» тощо); 2) *здоров'язберігаючий* та *ціннісно-сексологічний напрями* (тренінгові заняття: «Здоров'я – найбільша цінність людини», «Основи здорового способу життя», «Гігієна як основа здорового способу життя людини», «Уся правда про куріння», «Скажи курінню – НІ!», «Міфи і правда про алкоголь», «Уся правда про наркотики», «Наслідки вживання наркотиків», «Ризикована поведінка», «Формування відповідальної поведінки» та ін.; лекції-бесіди «Репродуктивне здоров'я молоді», «Захворювання, що передаються статевим шляхом (ЗПСШ)», «Уся правда про аборти», «ВІЛ/СНІД – сучасна проблема людства»; практичні заняття та семінари «Міфи і факти про ВІЛ/СНІД», «Молодь проти СНІДу», колективний творчий захід «Відпочинок без допінгу» тощо); 3) *соціально-психологічний напрям* (розвивальний урок «Твої життєві цінності», тематичні заняття «Будь бездоганною!», «Твій автопортрет» та «Твоя родзинка», «Тренінг із розвитку комунікативних навичок», «Тренінг подолання конфліктів», міні-практикум «Вироблення навичок лідерства», гурток «Дівочий клуб» тощо); 4) *ціннісно-сексологічний напрям* (заняття «Стать і статеві стосунки», практичне заняття «Міфи і факти про ВІЛ/СНІД», тренінгові заняття «Ідеальний обранець», «Фізичні наслідки сексуальних стосунків до шлюбу», «Емоційні наслідки сексуального життя до шлюбу», «Як підготуватися до щасливого шлюбу», «Відповідальне материнство», «Репродуктивне здоров'я

молоді», тренінгове заняття «Сексуальне насильство: попередження та допомога» тощо); 5) *соціалізуючий* (бесіда «Учення – світло, а невчення – пітьма», практикуми «Різноманіття світу професій», «Smart цілі», тренінг «Як влаштуватися на роботу», конкурс «Шукаємо таланти!» тощо); 6) *захисний напрям* (захід «День співробітництва і взаємодії»); 7) *родиннозберігаючий напрям* (батьківські збори «Батьки – носії культури!», «Батьки і діти: стилі виховання», Насильство над дитиною як вид неправильного виховання», «Сумна статистика сучасних підлітків», «Проституція неповнолітніх – проблема сучасності!»; Дні батьків «Наші мрії», «Наші можливості», «Наші таланти», «Наші здобутки» тощо); 8) *організаційно-методичний напрям* (семінар для педагогів «Девіантна поведінка підлітків – як попередити і як виправляти»; тренінг вмінь і навичок «Проституція неповнолітніх – як уберегти», методичний семінар «Втягування вихованок школи-інтернату до проституції», лекція «Проблема торгівлі дітьми в Україні: сутність, чинники, наслідки», педагогічні наради «Запобігання торгівлі дітьми», «Профілактика проституції серед дівчат-підлітків школи-інтернату», лекція-бесіда «Експлуатація праці дитини», семінар-практикум «Захист дітей від насильства та жорстокого поводження»).

Вторинна соціально-педагогічна профілактика розв'язувала проблему раннього виявлення та реабілітації неповнолітніх вихованок із вираженими поведінковими відхиленнями, сприяла запобіганню їх статевої деморалізації, формуванню навичок безпечної поведінки (в тому числі й сексуальної), самодопомоги, відповідальності за своє життя. Основні завдання вторинної профілактики реалізувалися через такі *напрями*: 1) *діагностичний напрям* (уточнення психолого-педагогічної характеристики вихованок високого ризику втягування до проституції з використанням додаткового діагностичного інструментарію); 2) *корекційний напрям* (психокорекційна тренінгова група «Профілактика та корекція статевої деморалізації серед дівчат-підлітків школи-інтернату», відеолекції, залучення вихованок до роботи внутрішньошкільних та позашкільних гуртків, спортивних секцій, клубів, участі в різноманітних конкурсах, змаганнях, фестивалях, проектах, діяльності шкільного самоврядування, виконання громадських обов'язків); 3) *контролюючий напрям* (контролююча діяльність шефів Комітету краси та чарівності, класних керівників та вихователів, скринька довіри).

Найбільш дієвими на цьому етапі роботи виявилися такі *форми* роботи з неповнолітніми: тримісячні заняття гуртка «Дівочий клуб», діяльність Комітету краси та чарівності, тренінги «Здоров'язберігаючий напрям у профілактиці проституції» та «Профілактика комерційної сексуальної експлуатації дівчат-підлітків», тематичний тиждень «Торгівля дітьми: як вберегтися від небезпеки», тематичні зустрічі, а також колективні заходи (випуск санітарних бюлетенів і стінгазет, створення соціальних реклам, проведення колективних творчих справ). Добре сприймалися вихованками такі *методи* роботи, як: інтерактивні бесіди, тренінгові вправи, перегляд і обговорення тематичних відеороликів та фільмів.

На *підсумковому етапі* здійснювався аналіз результативності та доцільності реалізованої технології профілактики, а також оцінювання динаміки рівня ризику втягування неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів до проституції (табл. 1). Задля

цього застосовано діагностичний інструментарій, підібраний на етапі констатувального експерименту.

Таблиця 1.

Динаміка результатів дослідження рівня ризику втягування неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів до проституції

Рівні		Високий рівень ризику				Середній рівень ризику				Низький рівень ризику			
		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
Показники		%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть
Особистісно-емоційнийий критерій	*До експ.*	18,09	19	18,94	18	54,28	57	53,68	51	27,61	29	27,36	26
	Після експ.	8,57	9	18,94	18	52,38	55	52,63	50	39,04	41	28,42	27
Когнітивний критерій	*До експ.*	64,76	68	64,21	61	33,33	35	33,68	32	1,90	2	2,10	2
	Після експ.	34,28	36	61,05	58	51,42	54	35,78	34	14,28	15	3,15	3
Поведінковий критерій	*До експ.*	15,23	16	15,78	15	40	42	41,05	39	44,76	47	43,15	41
	Після експ.	6,65	7	14,73	14	38,09	40	41,05	39	55,23	58	44,21	42
Узагальнені дані	***До експ.***	**32,38**	**34**	**32,63**	**31**	**42,85**	**45**	**43,15**	**41**	**24,76**	**26**	**24,21**	**23**
	Після експ	**16,19**	**17**	**31,57**	**30**	**47,61**	**50**	**43,15**	**41**	**36,19**	**38**	**25,26**	**24**

Порівняння результатів констатувального та контрольного експерименту дозволило виявити значущі позитивні зміни в експериментальній групі. Найбільш суттєві позитивні зміни в ЕГ можна простежити за показниками когнітивного критерію (динаміка 15-30%) – зросла обізнаність вихованок щодо питань здорового способу життя, явища проституції, сексуальної експлуатації та торгівлі людьми, захисту прав дитини; підвищився рівень знань щодо сексуальної культури. На жаль, динаміка за особистісним та поведінковим критеріями не така суттєва й не перевищує 10 %. Тобто знання поки не у всіх перейшли в переконання та вміння. Попри це за окремими їх показниками відбулися важливі зміни. Зокрема, в ЕГ позитивна динаміка простежується щодо рівня самоповаги (зріс на 26,67) та саморозуміння (зріс на 20,95%), сприйняття власного «Я» (зріс на 16,19%). Відбулося також зниження у вихованок ЕГ показників щодо деструктивних установок на секс (дозволеність – на 11,42%, знеособлений секс – на 10,47%,

фізичний секс – на 11,42%); натомість зросли показники таких установок як цнотливість (на 12,38%) та сексуальна сором'язливість (на 13,33%).

Загалом серед неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів в ЕГ показники високого рівня ризику втягування до проституції знизились удвічі (із 32,38% до 16,19%), натомість показники низького рівня ризику втягування до проституції зросли на 12%. Серед вихованок КГ ці показники змінилися лише на 1,05%.

Коригувальний етап передбачав за результатами проведеної роботи коригування системи профілактичних дій, розробку методичних рекомендацій (щодо розвитку навичок здорового способу життя, формування конструктивних життєвих навичок та стратегій поведінки у неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів, становлення їх дівочої гідності та моральної відповідальності за свою сексуальну поведінку тощо) задля оптимізації організаційно-змістового забезпечення ефективності системи первинної та вторинної профілактики такого напряму в школах-інтернатах.

Отже, отримані кількісні та якісні результати дозволяють говорити про ефективність запропонованої технології соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах. Загалом розроблене і впроваджене організаційно-змістового забезпечення посприяло зниженню рівня ризику втягування вихованок до проституції в ЕГ. Отримані результати свідчать, що зниження негативних показників за особистісно-емоційним, когнітивним та поведінковим компонентами досягається з допомогою педагогічних засобів соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх дівчат у процесі реалізації визначених напрямів первинної та вторинної профілактики.

ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретичне узагальнення та практичне розв'язання проблеми соціально-педагогічної профілактики проституції серед неповнолітніх в умовах школи-інтернату, що виявилося в обґрунтуванні, розробці та впровадженні відповідної технології соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах. Результати теоретичного та експериментального дослідження засвідчили вирішення поставлених завдань і дали підстави для таких *висновків*:

1. З'ясовано, що проституція розглядається як прояв девіантної поведінки, зокрема відхилення від соціальних, медичних та правових норм, однак визначення меж цього поняття залежить від історичних трансформацій норм статевої моралі та сексуальної поведінки. Виявлено тісний взаємозв'язок проституції з духовною, моральною, культурною і статевою деморалізацією та деградацією, які показують відхилення в психосоціальному розвитку особистості, зумовлені руйнуванням системи цінностей. На основі теоретичного аналізу сформовано авторське тлумачення ключових понять: «*проституція*» (історично сформована, переважно жіноча форма поведінки, яка полягає в наданні платних сексуальних послуг), «*проституція неповнолітніх*» (делінквентна, саморуйнівна, аморальна, конформістська поведінка осіб віком від 14 до 17 років, що полягає в наданні платних сексуальних послуг, наслідком чого є моральна, культурна і статева

деморалізація особистості) та «*проституція неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів»* (делінквентна, саморуйнівна, конформістська поведінка дівчат віком від 14 до 17 років, які виховуються в школах-інтернатах та під впливом соціально- і психолого-педагогічних причин (насамперед, депривaційних впливів) потрапляють у ситуації, що провокують надання платних сексуальних послуг і, як наслідок, моральну, культурну і статеву деморалізацію вихованок).

2. Визначено *чинники* проституції неповнолітніх: психофізіологічні, індивідуально-психологічні, соціально-педагогічні та суспільні. Серед них найбільш значущими для вихованок школи-інтернату є: депривація, деформація процесу соціалізації та низький рівень знань щодо сексуальної культури, віктимні особистісні характеристики (внутрішня конфліктність, самозаперечення, неадекватна самооцінка, дифузія ідентичності, інфантилізм, тривожність), які зі свого боку зумовлені негативними суспільними процесами та явищами, а також неефективним функціонуванням інститутів держави, навчальних закладів та сім'ї в забезпеченні повноцінного розвитку особистості в умовах школи-інтернату. Обґрунтовано комплекс *критеріїв і показників*, які дозволять виокремити групу ризику втягування до проституції неповнолітніх вихованок школи-інтернату: особистісно-емоційний критерій (переважання негативних емоційних станів, самоставлення); когнітивний критерій (знання про здоровий спосіб життя, знання щодо сексуальної культури, сформованість знань та навичок про права та захист прав дитини, сформованість знань про явища проституції, сексуальної експлуатації та торгівлі людьми); поведінковий критерій (соціалізованість, міжособистісні стосунки, прояви девіантної поведінки); середовищний критерій (факти насильства, у тому числі й сексуального; сімейна депривація; матеріальне неблагополуччя; вплив ЗМІ). За результатами констатувального експерименту визначено цільову групу впровадження заходів профілактики проституції та виявлено *рівні* ризику втягування неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів до проституції (високий, середній, низький). З'ясовано, що понад третини неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів (32,38% ЕГ та 32,63% КГ досліджуваних закладів) належать до високого рівня ризику втягування до проституції; тоді як лише 24,76% та вихованок ЕГ та 24,21% вихованок КГ – до низького рівня ризику втягування до проституції.

3. Констатовано, що система профілактики проституції неповнолітніх є багатоаспектною та здійснюється, як мінімум, на таких чотирьох рівнях: суспільний (державний), регіональний, місцевий та індивідуальний. *Соціально-педагогічна профілактика проституції неповнолітніх вихованців школи-інтернату* – це процес організації взаємодії суб'єктів соціальної та освітньої сфер з упровадження системи заходів, спрямованих на подолання руйнівного впливу на особистість неповнолітніх вихованців школи-інтернату психофізіологічних та соціально-педагогічних чинників втягування до проституції та чинників торгівлі дітьми, створення умов для їх успішної соціалізації, зокрема, подолання наслідків депривації, а також успішної статевої соціалізації засобами статевого виховання та сексуальної просвіти. Розроблено *технологію* соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах, що реалізувалася в чотири *етапи:* концептуально-стратегічний – обґрунтування технології профілактичної роботи з цільовою групою та складання системи профілактичних дій; операційний –

практичне впровадження розробленої технології; підсумковий – аналіз результативності та доцільності реалізованої системи профілактики, а також оцінювання динаміки рівня ризику втягування неповнолітніх вихованок школи-інтернату до проституції за результатами проведеної діяльності; коригувальний – розробка методичних рекомендацій задля процесу забезпечення ефективності системи первинної та вторинної профілактики такого напряму в школах-інтернатах. Процес соціально-педагогічної профілактики проституції відповідав *принципам* системності, стратегічної цілісності, багатоаспектності, комплексності, аксіологічності, ситуаційної адекватності, індивідуальної адекватності, демократичності та реалізувався *засобами* педагогічного спілкування, організації розвивальних видів діяльності, колективного творчого виховання, індивідуальної роботи з урахуванням особливостей первинної та вторинної видів профілактики.

4. Практичне впровадження розробленої технології соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах- інтернатах було представлене у вигляді первинної та вторинної профілактики. *Первинна профілактика*, що спрямована на усунення чинників, які можуть спровокувати втягування неповнолітніх вихованок до проституції, реалізувалася через освітній, здоров'язберігаючий, соціально-психологічний, соціалізуючий, ціннісно-сексологічний, захисний, родиннозберігаючий та організаційно-методичний напрями. *Вторинна профілактика*, що розв'язує проблему раннього виявлення та реабілітації неповнолітніх вихованок із вираженими поведінковими відхиленнями, сприяла запобіганню їх статевої деморалізації, формуванню навичок безпечної поведінки, у тому числі й сексуальної, самодопомоги та відповідальності за своє життя, знайшла відображення в діагностичному, корекційному та контролюючому напрямах.

Найбільш дієвими виявилися такі *форми* роботи з вихованками, як: тримісячні заняття гуртка «Дівочий клуб», діяльність Комітету краси та чарівності, тренінгові заняття «Здоров'язберігаючий напрям у профілактиці проституції», тренінг «Профілактика комерційної сексуальної експлуатації дівчат-підлітків», тиждень «Торгівля дітьми: як вберегтися від небезпеки», колективні заходи (випуск бюлетенів та стінгазет, створення соціальних реклам, проведення колективних творчих справ). Добре сприймалися вихованцями такі *методи* роботи, як: тематичні бесіди та перегляд і обговорення тематичних відеороликів та фільмів. Залучити батьків/опікунів вдалося з допомогою батьківських зборів на тему «Насильство над дитиною», «Проституція неповнолітніх – проблема сучасності!» з елементами тренінгу, тематичних «Днів батьків». Підвищенню рівня готовності працівників шкіл-інтернатів до профілактичної роботи сприяли методичні семінари й семінари-практикуми, тренінги, наради з питань запобігання торгівлі дітьми, проституції неповнолітніх, захисту дітей від насильства та жорстокого поводження.

5. Дотримання принципів реалізації технології соціально-педагогічної профілактики проституції та доцільний підбір організаційно-змістового забезпечення технології соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів – учасників експериментальної групи, сприяли зниженню показників рівнів ризику втягування до проституції за особистісно-емоційним, когнітивним та поведінковим критеріями. Найбільш

позитивна динаміка простежується саме за когнітивним критерієм – понад 30 %. Загалом за результатами контрольного експерименту з'ясовано, що 36,19% (38 осіб) в ЕГ і 25,26% (24 особи) у КГ перебувають на низькому рівні ризику втягування до проституції. Динаміка в ЕГ – понад 14%, у КГ – відсутня. В ЕГ також зменшилася частка високого ризику втягування до проституції із 32,38% (34 особи) до 16,19% (17 осіб). Тоді як у КГ така динаміка становить лише 1% (з 32,63% – 31 особа до 31,57% – 30 осіб). Означене підтвердило ефективність запропонованої технології соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах, що реалізувалася через низку напрямів, форм і методів профілактики.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. *Перспективними* напрямами подальшого вивчення порушеної проблеми є питання феномену життєвої компетентності вихованців школи-інтернату та удосконалення форм і методів їх підготовки до самостійного життя як профілактики втягування до проституції; уточнення педагогічних умов соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок та вихованців шкіл-інтернатів; підготовка працівників шкіл-інтернатів до профілактики проституції серед неповнолітніх.

Основні результати дослідження відображено в таких публікаціях автора:

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

1. Кушнірчук О.Р. Здоров'язберігаючий напрям у профілактиці проституції: методичні рекомендації для роботи з вихованками школи-інтернату / під. ред. доц. Л.М. Вольнової. Луцьк: Вежа-Друк, 2016. 56с.

2. Кушнірчук О. Р., Вольнова Л. М. Лабіринти спілкування [Електронний ресурс]: методичні рекомендації з формування конструктивних життєвих навичок та стратегій поведінки у вихованок шкіл-інтернатів. Луцьк, 2017. 46 с. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/16115

3. Кушнірчук О. Р., Вольнова Л. М. Дослідження поведінкових практик як основа формування цільової групи соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх [Результати емпіричного дослідження]. Луцьк, 2017. 34 с. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/14024 (Препринт)

4. Кушнірчук О.Р. Соціально-педагогічна реабілітація дівчат, залучених до проституції // Педагогічний пошук: науково-методичний вісник. / Управління ОН ВОДА, ВІППО. Луцьк, 2008. №2 (58). С.64-66.

5. Кушнірчук О.Р. Профілактика виникнення й поширення дитячої проституції // Проблеми педагогічних технологій: збірник наукових праць. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки; Луцьк. Ін-т розвитку людини ВМУРЛ «Україна», Волин. академ. дім, 2008. Вип.1, №38. С.232-235.

6. Кушнірчук О.Р. Психологічна схильність дівчинки-підлітка до проституції // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць / за ред. С.Д. Максименко, В.Д. Потапової. Т.XV, част. 1. Київ: Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2008. С. 414-420.

7. Кушнірчук О.Р. Сексуальне виховання та сексуальна просвіта як засоби профілактики дитячої проституції // Імідж сучасного педагога: науково-практ. освітньо-популярний журнал. Реабілітаційна педагогіка / Полт. ДПУ ім.

В.Г. Короленка, ПОІППО ім. М.В. Остроградського. Полтава, 2008. № 9-10 (88-89). С. 90-92.

8. Кушнірчук О.Р. Визначення поняття «нормативна сексуальна поведінка» як передумова соціально-педагогічної профілактики проституції // Соціальна робота в Україні: теорія і практика: науково-методичний журнал / НПУ ім М.П. Драгоманова. Київ: НПУ ім М.П. Драгоманова, 2009. №1 (січень-березень). С.69-76.

9. Кушнірчук О.Р. Конструювання соціально-педагогічної технології профілактики проституції неповнолітніх у школах-інтернатах // Вісник Черкаського університету. Серія педагогічні науки / МОН України, Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. Черкаси, 2009. Вип. 144. С.89-92.

10. Кушнірчук О.Р. Чинники та причини формування схильності до проституції // Вісник Чернігівського нац. пед. ун-ту ім. Т.Г. Шевченка / Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка; гол. ред. Носко М.О. Чернігів: ЧНПУ, 2012. Вип. 104, Т.1. С.178-182. (Серія: Педагогічні науки).

11. Кушнірчук О.Р. Порушення процесу соціалізації як чинник залучення до проституції вихованок школи-інтернату // Соціальна робота в Україні: теорія і практика: науково методичний журнал / НПУ ім. М. П. Драгоманова, Ін-т соц. роботи та управління. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. №3-4 (вересень-грудень). С.93-102.

12. Кушнирчук О.Р. Актуальное состояние профилактики проституции несовершеннолетних в Украине [Электронный ресурс] // SCI-ARTICLE. Публикация научных статей. 2013, №2 (октябрь). – Режим доступа: URL: http://sci-article.ru/stat.php?i=aktualnoe_sostoyanie_profilaktiki_prostitucii_nesovershennoletnih_v_ukraine (дата обращения: 08.10.2013). – Название с экрана.

13. Кушнирчук О.Р. Актуальное состояние профилактики проституции несовершеннолетних в школах-интернатах // Современный научный вестник: научно-теоретический и практический журнал. Серия: Педагогические науки. Психология и социология. Музыка и жизнь. – [гл. ред. д.п.н. Фоменко Г.З.]. – Белгород: Руснаучкнига, 2013. №47 (186). С. 47-51.

14. Кушнирчук О.Р. Противодействие торговле детьми как направление профилактики проституции несовершеннолетних школы-интерната // Оралдың ғылым жаршысы: научно-теоретический и практический журнал. Серия: Педагогические науки. Психология и социология. Уральск : Уралнаучкнига, 2014, № 6 (85). С. 89-94.

15. Вольнова Л. М., Кушнірчук О.Р. Стан законодавчого забезпечення питань профілактики проституції неповнолітніх у школах-інтернатах України // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка : зб. наук. праць. Київ: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2016. Вип. 22. С. 25-32.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

16. Кушнірчук О.Р. Дослідження провокуючих факторів підліткової проституції // Матеріали Другої міжнар. соц.–пед. конф. студентів і молодих науковців (Луцьк, 24 – 25 квітня 2007 р.) / МОН України, ВОДА, ВДУ ім. Лесі Українки, Пед. інс-т. Луцьк, 2007. С. 84-86.

17. Кушнірчук О.Р. Ризикована сексуальна поведінка підлітків як соціально-педагогічна проблема // Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє: матеріали ІІ Міжнар. науково-практ. конф. аспірантів і студентів (Луцьк, 16-17 квітня 2008 р.): тези допов. У 2-х т. / МОН України, ВОДА, ВНУ ім. Лесі Українки. Луцьк: РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки, 2008. Т.1. С. 238-239.

18. Кушнірчук О.Р. Статева деморалізація особистості як передумова залучення до проституції // Соціально-педагогічні аспекти сприяння здоров'ю учнівської та студентської молоді: матеріали Третьої міжнар. соц.-пед. конф. студентів і молодих науковців (Луцьк, жовтень 2008) / ВНУ ім. Лесі Українки. Луцьк, 2008. С.364-370.

19. Кушнірчук О.Р. Соціально-педагогічної технології профілактики проституції неповнолітніх у школах-інтернатах // Інноваційні підходи до застосування технологій у соціально-педагогічній роботі: матеріали Всеукр. науково-практ. Інтернет-конференції (Черкаси, 15-16 лютого 2009 року) / МОН України, Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2009. С. 99-102

20. Кушнірчук О.Р. Профілактика узалежненої та ризикованої сексуальної поведінки вихованок шкіл-інтернатів як превенція залучення у проституцію // Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє: матеріали ІІІ Міжнар. науково-практ. конф. апірантів і студентів (Луцьк, 13-14 травня 2009 р.). У 2-х т. / МОН України, ВНУ ім. Лесі Українки. Луцьк: РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки, 2009. Т.1. С. 301-303.

21. Кушнірчук О.Р. Чинники, які порушують процес соціалізації дівчат-вихованок школи-інтернату // Освіта і культура Волині: історія та сучасність: науковий збірник: матеріали І Всеукр. науково-практ. конф. (Луцьк, 2012) / МОНМС, Луцьк. нац. техн. ун-т. 2012. Луцьк: ЛНТУ, 2012. С. 282-286.

22. Кушнирчук О.Р. Поняття проституціїї міжкатегоріальный аналіз [Электронный ресурс] // Второй Междунар. научно-практ. семинар Междисциплинарные исследования в науке и образовании. (Киев, 12 февраля, 2013). / МАН Украины. – №2 Sm; – Режим доступа: URL: www.es.rae.ru/mino/160-1271 (дата обращения: 12.02.2013). – Название с экрана.

23. Кушнірчук О.Р. Чинники та критерії ризику залучення до проституції вихованок школи-інтернату // Zbior raportow naukowych «Badania naukowe naszych czasow»: Wykonane na materiałach Miedzynarodowey Naykowi-Praktycznej Konferencji (Katowice, 29.10.2013-31.10.2013). Katowice: Wydawca Sp.z o.o. «Diamond trading tour», 2013. (t. 3/1). Str. 102-105.

24. Кушнірчук О. Р. Досвід превентивної практики проституції // Тенденції розвитку психології та педагогіки: Матеріали міжнар. науково-практ. конф. (м. Київ, Україна, 3–4 листопада 2017 року). Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2017. С.65-68.

АНОТАЦІЇ

Кушнірчук О.Р. Соціально-педагогічна профілактика проституції неповнолітніх у школах-інтернатах. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова МОН України, Київ, 2018.

У дисертаційному дослідженні визначено місце проституції у системі поведінкових проявів, розкрито полісемантичність і міждисциплінарність поняття проституції, запропоновано авторське визначення понять «проституція», «проституція неповнолітніх», «проституція неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів». Визначено чинники проституції неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів. Окреслено критерії, показники та виявлено рівні ризику втягування до проституції неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів. Визначено зміст соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах, розроблено та апробовано організаційно-змістового забезпечення (напрями, форми, методи) технології соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах, що реалізувалась на концептуально-стратегічному, операційному, підсумковому і коригувальному етапах.

Ключові слова: неповнолітні, вихованки школи-інтернату, проституція неповнолітніх, проституція неповнолітніх вихованок шкіл-інтернатів, ризик втягування до проституції, соціально-педагогічна профілактика проституції неповнолітніх, технологія соціально-педагогічної профілактики проституції неповнолітніх вихованок у школах-інтернатах.

Кушнирчук О.Р. Социально-педагогическая профилактика проституции несовершеннолетних в школах-интернатах. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 – социальная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова МОН Украины, Киев, 2018.

Диссертационное исследование посвящено проблеме социально-педагогической профилактики проституции несовершеннолетних воспитанниц в школах-интернатах. В работе определена сущность проституции несовершеннолетних как социального явления и как социально-педагогической проблемы. Теоретически обоснована технология, этапы, формы, методы и средства социально-педагогической профилактики проституции несовершеннолетних воспитанниц в школах-интернатах; представлены данные экспериментальной проверки на практике эффективности их внедрения.

Определено место проституции в системе поведенческих проявлений, а именно, что проституция это отклонение от социальных, медицинских, правовых и других норм. Выявлена взаимосвязь и взаимозависимость проституции с духовной, моральной, культурной и половой деморализацией и деградацией, которые отражают отклонения в психосоциальном развитии личности, обусловленные разрушением системы ценностей. Раскрыто полисемантичность и междисциплинарность понятия проституции, на основе этого сформировано авторское определение понятий «проституция», «проституция несовершеннолетних», «проституция несовершеннолетних воспитанниц школ-

интернатов». В частности, проституция несовершеннолетних воспитанниц школ-интернатов определена как делинквентное, саморазрушительное, конформистское поведение девушек в возрасте от 14 до 17 лет, воспитывающихся в школах-интернатах и под влиянием социально и психолого-педагогических факторов (прежде всего, депривационного воздействия) попадают в ситуации, которые провоцируют предоставление платных сексуальных услуг и, как следствие, моральную, культурную и половую деморализацию воспитанниц.

Проанализированы и определены факторы проституции несовершеннолетних воспитанниц школ-интернатов, к которым отнесены следующие: психофизиологические, индивидуально-психологические, социально-педагогические и общественные. Среди них наиболее значимыми для воспитанниц школ-интернатов выделены такие, как: депривация, личностные характеристики, деформация процесса социализации и низкий уровень сексуальной культуры, что, в свою очередь, обусловлены негативными общественными процессами и явлениями, а также неэффективным функционированием институтов государства, учебных заведений и семьи в обеспечении полноценного развития личности в условиях школы-интерната.

Определен комплекс критериев (личностно-эмоциональный, когнитивный, поведенческий, средовой) и показателей вовлечения в проституцию несовершеннолетних воспитанниц школ-интернатов. С помощью соответствующего диагностического инструментария определены высокий, средний и низкий уровни риска вовлечения воспитанниц школ-интернатов в проституцию.

Констатировано, что осуществление эффективной социально-педагогической профилактики проституции несовершеннолетних в школах-интернатах обеспечит организация процесса взаимодействия субъектов социальной сферы по внедрению системы мер, направленных на преодоление разрушительного воздействия на личность несовершеннолетних воспитанников школы-интерната психофизиологических и социально-педагогических факторов втягивания в проституцию и факторов торговли детьми, создание условий для их успешной социализации, в частности, преодоление последствий депривации, а также успешной половой социализации средствами полового воспитания и сексуального просвещения.

С учетом теоретического анализа и результатов исследования разработано и экспериментально проверено технологию социально-педагогической профилактики проституции несовершеннолетних воспитанниц в школах-интернатах. Цель разработанной технологии состояла в том, чтобы способствовать развитию физически, психически и социально здоровой личности с высоким уровнем морально-этической и сексуальной культуры, со стойкими просоциальными качествами и позитивной системой морально-ценностных ориентаций, что обеспечит защищенность от негативного воздействия социальной среды и предупредит вовлечение в проституцию. Обозначены этапы ее внедрения (концептуально-стратегический, операционный, итоговый, корректирующий) через соответствующие содержательные направления (методический, диагностический, организационный, процедурный, контрольный, образовательный, здоровьесохраняющий, социально-психологический, ценностно-сексологический,

социализирующий, защитный, семейносохраняющий, организационно-методический, коррекционный, контролирующий).

Доказано, что улучшение психоэмоционального состояния воспитанниц, организация грамотного морально-полового воспитания, пропаганда здорового образа жизни и информационно-просветительская работа с воспитанницами и их ближайшим окружением, а также методическое обучение педагогов школы-интерната и повышения их мотивации к осуществлению профилактики проституции, обеспечит снижение показателей уровней риска вовлечения к проституции.

Ключевые слова: несовершеннолетние, воспитанницы школы-интерната, проституция несовершеннолетних, проституция несовершеннолетних воспитанниц школ-интернатов, риск втягивания в проституцию, социально-педагогическая профилактика проституции несовершеннолетних, технология социально-педагогической профилактики проституции несовершеннолетних воспитанниц в школах-интернатах.

Kushnirchuk O.R. Socio-pedagogical prevention of prostitution of minors of the boarding schools. – Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of pedagogical sciences, specialty 13.00.05 – social pedagogy. – National Pedagogical University named after Dragomanov, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2018.

The thesis determines the place of prostitution in the system of behavioral manifestation, describes polysemantic and interdisciplinary concept of prostitution, proposes the author`s definitions of the notions "prostitution", "prostitution of minors", "prostitution of minors of the boarding schools", establishes the factors of prostitution of minors behaved in the boarding schools, outlines the criteria, indicators and risk levels of involvement in prostitution among the pupils of the boarding school. In the thesis the essence of socio-pedagogical prevention of prostitution of minors of the boarding school is defined. The content-organizational support (directions, forms, methods) of the technology of socio-pedagogical prevention of prostitution of minors of the boarding schools is theoretically proved, developed and experimentally tested. It was realized on the conceptual-strategic, operational, final and corrective stages.

Keywords: minors, pupils of the boarding school, prostitution of minors, prostitution of minors of the boarding schools, risk of involvement in prostitution, social-pedagogical prevention of prostitution of minors, technology of socio-pedagogical prevention of prostitution of minors of the boarding schools.

Підписано до друку 19.03.2018 р. Формат 60х84 1/16. Папір офсетний.
Друк на різографі. Обсяг 0,9 ум. друк. арк. 0,9 обл.-вид. арк.
Наклад 100 пр. Зам. 29. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. (0332) 29-90-65).